

اسرائیلیات داستان حضرت آدم علیه السلام در تفسیر درالمنثور

چکیده:

نفوذ اسرائیلیات در فرهنگ اسلامی به زمان اعراب جاهلی و بت پرست و به قبایلی از اهل کتاب که در همسایگی مدینه زندگی می کردند برمی گردد. و همچنین بعضی از تازه مسلمانان برای پاسخ پرسش های خود در مورد انبیاء و گذشتگان به آنان رجوع می کردند و علماء یهودی که به تازگی مسلمان شده بودند؛ عامل دیگر نفوذ اسرائیلیات در بین مسلمانان و کتب اسلامی بودند. حضرت آدم علیه السلام یکی از انبیایی است که اسرائیلیات زیادی در مورد ایشان و فرزندانش ساخته شده است که در این تحقیق به بررسی روایات اسرائیلی در مورد حضرت آدم علیه السلام در تفسیر درالمنثور اثر گراندی سیوطی، مفسر ادیب معروف اهل سنت را مورد بررسی قرار گرفته و با دلایلی عقلی و دیدگاه سایر مفسران دیگر به نقد و بررسی آنها پرداخته شده است.

کلید واژه ها: اسرائیلیات، روایات اسرائیلی، حضرت آدم علیه السلام، تفسیر درالمنثور، سیوطی

مقدمه

آغاز پیدایش و ورود اسرائیلیات به فرهنگ اسلامی، به نفوذ تمدن و فرهنگ به جامعه‌ی اعراب بت‌پرست بیش از اسلام باز می‌گردد. قبایل فراوانی از اهل کتاب در همسایگی مشرکان در مدینه و اطراف آن از جمله خیبر، فدک و تیماء زندگی می‌کردند.

اهل کتاب، چون دارای کتاب آسمانی و آیین الهی بودند، از موقعیت بالاتری نسبت به مشرکان برخوردار بودند؛ آنان برای فهم بسیاری از مسایل مربوط به شناخت خلقت و سرگذشت امت‌های پیشین و تاریخ پیامبران و دیگر امور به اهل کتاب - به ویژه یهودیان - مراجعه می‌کردند. علاوه بر این، آنان دو کوچ زمستانی و تابستانی به یمن و شام داشتند و در این سفرها با گروه‌هایی از اهل کتاب که در این دو سرزمین ساکن بودند مراوداتی داشتند این ارتباطات نیز عامل دیگری در نفوذ و اثر گذاری فرهنگ یهودی بر فرهنگ اعراب جاهلی به شمار می‌رفت. پس از اسلام نیز رجوع به اهل کتاب از سوی تازه مسلمانان همچنان ادامه داشت. به ویژه که قرآن کریم در برخی آیات، مشرکان را به اهل کتاب ارجاع داده بودند، گرچه قرآن در مقام احتجاج با آیات توصیه می‌کند که برای شناخت ویژگی‌های پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله که در کتاب‌های آنان اشاره شده است به اهل رجوع کنند؛ و از آنان بپرسند. برخی از مسلمانان فکر می‌کردند که این آیات، مراجعه به اهل کتاب را به نحو مطلق روا داشته است.

بدین منظور برای پرسش از معارف کتاب آسمانی خود به آنان مراجعه می‌کردند. دیری نگذشت که مسلمانان از مراجعه به اهل کتاب، بطور صریح منع شدند؛ با توجه به دشمنی دیرینه یهود و بد سرشتی آنان در فریب با مسلمانان در پی سست کردن بنیان اعتقادی مسلمانان و جامعه اسلامی بودند، بنابراین قرآن کریم آشکارا مسلمانان را از دوستی با آنان نهی کره و سفارش می‌کند بیگانگان را محرم اسرار خود نسازند و به آنان اعتماد نکنند. "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُوا مَا عَنْتُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ"^۱ پس از نزول این دسته از آیات، پیامبر ص نیز آن را از مراجعه به اهل کتاب بشدت نهی می‌کرد. البته با وجود نهی آن حضرت، برخی از

^۱ - آل عمران: ۱۱۸.

مسلمانان کم مایه برای دست یابی به مطالبی که گمان می کردند در معارف دین اسلام وجود ندارد به اهل کتاب رجوع می کردند.^۱

در زمینه روایات اسرائیلی و داستان حضرت آدم ع در میان منابع دینی و عرفانی و تاریخی و... مطالبی آورده شده است از جمله:

پایان نامه کارشناسی ارشد "زمینه‌ها ابعاد و پیامدهای ورود اسرائیلیات در منابع اسلامی از اعجاز موسوی؛ در این پایان نامه به چگونگی ورود روایات اسرائیلی در متون دینی و نتایج آن را مورد بررسی قرار گرفته است. در حالی که در این مقاله روایات اسرائیلی در داستان حضرت آدم ع در تفسیر درالمنثور مورد بررسی قرار می گیرد.

مقاله "تاثیر اسرائیلیات بر چگونگی انعکاس قصه‌ی آفرینش آدم ع در متون منثور عرفانی" از داوود قاسم نیا و حسن سلطانی؛ در این مقاله نیز به بررسی داستان حضرت آدم ع در متونی که به شیوه‌ی نثر در قرن 5 تا 7 نوشته شده؛ پرداخته است. اما مقاله حاضر به بررسی اسرائیلیاتی پرداخته شده که وارد تفسیر درالمنثور در ذیل آیات مربوط به داستان حضرت آدم شده است.

1- اسرائیلیات و تاثیر آن بر داستان‌های انبیاء در تفسیر الدر المنثور

یکی از جلوه‌های زیبا و اعجاب انگیز قرآن کریم، داستان‌ها و قصص آن است، که نقش مهمی در هدایت و رشد انسان‌ها ایفا می‌کند. انبیاء با ارائه الگویی تمام عیار عملی، برای انسان‌ها آن‌ها را در مسیر کمال قرار داده است و به دلیل همین نقش‌آفرینی انبیاء در طول تاریخ انگشت افسانه‌پردازان هواپرست به سمت آن‌ها بوده و سعی می‌کده‌اند با کمرنگ جلوه دادن آن‌ها، چهره‌ی آن‌ها را محو کرده و مردم را از تبعیت آن‌ها باز دارند. این دروغ‌پردازی‌ها در میان مردم آن‌چنان زیاد شد که حتی در بطون تفاسیر نیز راه یافت. در این پژوهش به مواردی از اسرائیلیاتی که در تفسیر الدر المنثور وارد شده پرداخته شده است بعد از نقل داستان‌های افسانه‌ای، به بررسی آنان می‌پردازیم:

2- اسرائیلیات در داستان حضرت آدم علیه السلام

¹ - ۱ التفسیر و المفسرون فی ثوبه القشيب ، محمد هادی معرفت، ج2، ص71.

2-1- اسرائیلیات و خلقت عجیب حضرت آدم علیه السلام

از ابوهریره نقل شده که پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند:

" خداوند انسان را آفرید در حالی که 60 ذراع طول داشت، آنگاه فرمودند: برو بر آن دسته از فرشتگان سلام کن و سپس جواب آنان را بشنو که همان، تحیت تو و ذریه‌ی توست. آدم رفت و گفت: سلام علیکم. فرشتگان پاسخ گفتند: السلام علیک و رحمه الله؛ و جمله‌ی اخیر" و رحمه الله" را بر سلام آدم افزودند. سپس هر که داخل بهشت شود، همانا طولش 60 ذراع است و پیوسته خلق پس از او تا امروز ناقص و کوتاه شده‌اند".^۱

در حدیث دیگر از ابوهریره به نقل از پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم چنین آمده است: " اهل بهشت عریان، سفید روی با موهای مجعد، سرمه کشیده و در سن 33 سالگی وارد بهشت می‌شوند، در حالی که خلقتی شبیه آدم دارند، طولشان 60 ذراع و عرضشان 7 ذراع است"^۲

نقد و بررسی این روایات

شواهد و دلایلی که خبر از جعلی بودن و موهوم بودن این روایات دارد؛ عبارتند از:

1- لازمه شصت ذراع بودن قامت انسان این است که مجموعه‌ی او بیش از 2 ذراع باشد، ولی مجموعه‌های انسان‌های قرون گذشته و فسیل‌های آنان که در کاوش‌ها به دست آمده، خبر از این می‌دهد که؛ اختلاف فاحش و تفاوت زیادی با مجموعه‌های انسان‌های امروزی ندارد، و هیچ اثری از مجموعه‌هایی که دارای 2 ذراع باشد، وجود ندارد همچنین هیچ اثری از انسان‌هایی که دارای 60 ذراع طول باشند نیز بدست نیامده است.

2- لازمه‌ی 60 ذراع بودن طول انسان این است که به مقتضای تناسب اندام و اعضا، عرضش 17 ذراع و یک هفتم ذراع باشد نه 7 ذراع، زیرا عرض انسان معمولاً دو هفتم طول قامت اوست.^۳

¹ - جلال الدین سیوطی، الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور، ج 1، ص 48.

² - همان.

³ - محمد تقی دیاری، پژوهشی در باب اسرائیلیات در تفاسیر قرآن، ص 82.

این مطلب که در حدیث ابوهریره آمده است، عرض آدم 7 ذراع بوده، لازمه‌اش این است که قامت وی 24/5 ذراع باشد نه 60 ذراع. به این ترتیب آیا خلقت حضرت آدم علیه السلام خلقتی نامتناسب و ترکیبی زشت داشته؟ حال آنکه قرآن می‌فرماید "لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ"¹. خدای حکیمی که هر چیزی را به زیبایی تمام آفرید "أَحْسَنَ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقَهُ"² و خدای رحمانی که خلقت او هیچ دگرگونی و اختلاف و بی‌نظمی وجود ندارد "مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَافُوتٍ ۚ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَىٰ مِن فُطُورٍ"³ و نسبت به هر جنبنده یا پرنده‌ای چگونه خداوند خلیفه و جانشین خود را در روی زمین که مقامش را با -صدور فرمان سجده‌ی فرشتگان بر وی- گرامی داشته است⁴ را با چنین حدیثی که خبر از ناموزونی اندام انسان می‌دهد، تطبیق داد؟

ریشه ورود احادیث جعلی به کتب تفسیری

وقتی نگاهی به کتب یهودیان می‌اندازیم، متوجه می‌شویم که چنین خرافاتی که در میان مسلمانان و کتب تفسیری آنان راه یافته و قالب حدیث به خود گرفته است از کجا نشأت گرفته است.

در تلمود آمده است:

"خداوند از تمام مناطق زمین خاک‌هایی برگزید و توده‌ای انباشته از آن ساخت و از آن جسمی با دو چهره آفرید؛ به طوری که در یک سو مرد و طرف دیگر آن زن قرار داشت. سپس آن را از وسط به دو نیمه کرد که از یکی آدم و از دیگری همسرش آفریده شد. آدم بسیار قد بلند به نحوی که پای در زمین و سر در آسمان داشت و هرگاه می‌خواستید سر در مشرق و پا در مغرب داشت و خدا به او توانایی

¹ - تین: 4.

² - سجده: 7.

³ - ملک: 3.

⁴ - نفیسه ذوالفقاری کمرودی، بررسی قصص انبیاء (اسرائیلیات) بر اساس عهدین در کشف، ص 126.

حدیث شماره 3: "آن هنگام که قابیل برادرش را کشت، خدا یکی از پاهایش را به رانش بست و تا روز قیامت چنین خواهد." ¹

حدیث شماره 4: "از وهب بن منبه نقل شده: زمین خون فرزند آدم را که به قتل رسیده بود جذب کرد به همین جهت وی زمین را نفرین کرد. بعد از این ماجرا بود که تا روز قیامت دیگر هیچ خونی را به خود جذب نمی‌کند." ²

بررسی روایات

علامه طباطبایی پس از اشاره به برخی از این روایات خرافی می‌گوید:

"این‌ها و امثال این‌ها روایاتی است که همه ما بیشترش سند درستی ندارد و با فکر صحیح، سازش نداشته قرآن هم آن را تایید نمی‌کند. برخی از این‌ها به طور حتم جعلی و ساختگی هستند و در برخی دیگر دست تحریف کار کرده و تغییرش داده است و در برخی دیگر هم هنگام نقل به معنا، اشتباهاتی در آن رخ داده است." ³

¹ - همان.

² - سیوطی، تفسیر الدر المنثور، ج 2، ص 275.

³ - محمد حسین طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج 5، ص 488.

نتیجه:

احادیث مجعول و داستان‌های خرافی که در میان مسلمانان و کتب تفسیری راه یافته است و قالب حدیث به خود گرفته است در واقع این مجعولات به واسطه دشمن دیرینه‌ی مسلمانان یعنی یهود وارد کتب مسلمانان شده است. و آنان را با هدف قرار دادن عصمت انبیا و مقدسات اسلام به دنبال تخریب چهره اسلام و مقدسات آن است.

دشمنان اسلام به منظور مشوش کردن چهره تابناک اسلام به روش تحریف و قلب حقایق روی آوردنده‌اند. و تلاش کردند تا با خرافی نشان دادن آیین پاک اسلام، پیروان آن را از این منبع گران قدر جدا کرده و اسلام را در منظر همگان دینی مغایر با مبانی عقلی و علمی ترسیم کنند.

وظیفه‌ی مسلمانان و علماء در این باره علاوه بر شناسایی این خرافات و حذف آن از کتب حدیثی و تفسیری و برچیدن آن خرافات از میان مردم است.

فهرست منابع:

- قرآن کریم ترجمه انصاریان
- نهج البلاغه ترجمه دشتی

الف) منابع فارسی:

- 1- دیاری، محمد تقی، پژوهشی در باب اسرائیلیات در تفاسیر قرآن، دفتر پژوهش و نشر سهروردی، تهران، 1383 ش.
- 2- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات راغب، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن، سید غلامرضا خسروی حسینی، چاپ چهارم، تهران، انتشارات مرتضوی، 1388.
- 3- شاله، فلیستین، تاریخ مختصر ادیان بزرگ، ترجمه منوچهر خدایار، نشر دانشگاه تهران، تهران، چاپ اول، 1346 ش.
- 4- طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه محمد باقر موسوی، بنیاد علمی و فرهنگی علامه طباطبایی، ج 1، ج 3، 1363 ش.ه.
- 5- طبری، محمد بن جریر، تفسیر طبری، ج 1، چاپ دوم، تهران، توس، 1356 ش.
- 6- ظفر الاسلام خان، نقد و نگرشی بر تلمود، ترجمه محمد رضا رحمتی، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی، قم، 1369 ش.
- 7- علوی مهر، حسین، جایگاه تفاسیر روایی از دیدگاه آیت الله معرفت، سایت راسخون، 1403/4/11.
- 8- محمد قاسمی، حمید، اسرائیلیات و تاثیر آن بر داستان‌های انبیاء در تفاسیر قرآن، انتشارات سروش، تهران، 1380 ش.
- 9- مصاحب، غلامحسین، دایره المعارف مصاحب، ج 1، نشر امیرکبیر، تهران، چاپ دوم، 1380 ش.

- 10- معرفت، محمد هادی ، مقاله اسرائیلیات، دایره المعارف قرآن کریم، چ 3، ص 8.
- 11- مکارم شیرازی، ناصر، و همکاران، تفسیر نمونه، ج 7، تهران، انتشارات دارالکتب الإسلامیه، چاپ دهم، 1373 ش.
- 12- موسوی، سید محمد باقر و علی اکبر غفاری، تاریخ انبیاء علیه اسلام (سیره رسول اکرم (ص) از بعثت تا رحلت)، نشر صدوق، 1371 ه ش، چاپ 9.
- 13- نصیری، علی، معرفت قرآنی، نشر پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی. سازمان انتشارات، تهران، 1387 ه ش.
- 14- هنری هوک، ساموئل، اساطیر خاورمیانه، ترجمه علی اصغر بهرامی، نشر روشنگران و مطالعات زنان، چاپ 7، 1399 ش.
- 15- کتاب مقدس، سفر پیدایش، باب دوم.

(ب) منابع عربی:

- 16- ابن تیمیه، مقدمه فی اصول التفسیر، دار مکتبۃ الحیاء، بیروت، 1490 ق.
- 17- ابن کثیر، اسماعیل بن عمر، تفسیر قرآن العظیم، ج 2، بیروت، دارالکتب العلمیه، 1419 ق.
- 18- ابو شهبه، محمد بن محمد بن سویلم، الاسرائیلیات و الموضوعات فی کتب التفسیر، مکتبه السنه، 1403 ه ق، چاپ 4.
- 19- تمیمی آمدی، عبدالواحد، غرر الحکم و درر الکلم، ترجمه سید هاشم رسول محلاتی، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1378 ه ش.
- 20- رشید رضا، محمد، تفسیر المنار، ج 8، بیروت، دارالمعرفه، 1414 ق.
- 21- سیوطی، جلال الدین، الدر المنثور فی التفسیر بالمأثور، ج 2، بیروت، دارالفکر، بی تا.
- 22- طبری، ابوجعفر محمد بن جریر، جامع البیان فی تفسیر القرآن، ج 6، چاپ اول، بیروت، دارالمعرفه، ۱۴۱۲ ق.
- 23- طوسی، محمد بن حسن، الخلاف، نشر مؤسسه النشر الاسلامی، بی تا.

- 24- فخر رازی، محمد بن عمر، تفسیر کبیر (مفاتیح الغیب)، ج 15، ترجمه علی اصغر حلبی، تهران، بی نا، ۱۳۷۱
- 25- معرفت، محمد هادی، التفسیر و المفسرون فی ثوبه القشیب، ج 2، مشهد، الجامعة الرضویة للعلوم الاسلامیة، 1409 هـ.
- 26- مغنیه، محمد جواد، تفسیر کاشف، ج 1، ترجمه موسی دانش، چاپ دوم، قم، انتشارات بوستان کتاب قم، 1386.